

«ՀԵՐՔՈՒՄԻ» ՀԵՐՔՈՒՄԸ

Քաջ հայտնի է մեզ, որ մեր ընթերցողները վաղուց արդեն հոգնել են, չասելու համար ավելին, կարդալով Անթիլիասի կիլիկյան Աթոռի անկարգ գործերի մասին: Եվ մենք էլ բնավ տրամադրություն չունենք վերստին զբաղվելու այդ հարցերով, որովհետև ամեն ինչ հստակորեն հայտնի է և ամեն ինչ ասվել է մեր կողմից: Այսուհանդերձ, սակայն, պարզապես պատմության համար, անհրաժեշտ ենք համարում, գուցե վերջին անգամ լինելով, անդրադառնալ կիլիկյան Աթոռի կողմից հրապարակված «Հերքումին» («Հասկ», մարտ-ապրիլ, 1974 թ.): Այդ իսկ պատճառով չշտապեցինք անմիջապես պատասխանել այդ «հերքումին»:

Հիրավի, վերջին տարիներին Անթիլիասի ստեղծած կացությանց շուրջ հրապարակային վեճերը համարյա դադարել էին, և երկու Աթոռների հարաբերությունները կարծես կորցրել էին իրենց նախկին լարվածությունը, ու նույնիսկ սկիզբ էին առել որոշ հուսադրիչ շփումներ:

Ահա դրական հեռանկարներ խոստացող այս մթնոլորտում հանկարծ Անթիլիասի Գահակալը հրապարակ իջավ մի նոր ոտնձգությամբ՝ օգտագործելով «Ամենայն Հայոց» տիտղոսը և կոնդակ ուղղելով մեր ամբողջ եկեղեցուն, մեր բոլոր նվիրապետական Աթոռներին և համայն հայ ժողովրդին, մի բան, որ երբեք կիլիկյան Աթոռի իրավասությունը չի եղել: Ուստի զարմանալի չէ, որ Անթիլիասի Գահակալի այս նոր արարքը այնքան վրդովմունք ստեղծեց և տեղիք տվեց հրապարակային քննադատությունների: Նույնիսկ Անթիլիասի բարեկամ «Հայրենիք» օրաթերթը մի քանի խմբագրականներով հրավիրեց Տ. Խորեն կաթողիկոսին, որ հրաժարվի «Ամենայն Հայոց» տիտղոսն օգտագործելուց:

Սակայն Անթիլիասը ոչ միայն չանսաց Մայր Աթոռի և հայ մամուլի ողջամիտ կոչերին, այլև հրապարակ իջավ անթվակիր իր պաշտոնական հայտարարությամբ՝ պնդելով. «Թող այս մասին ոչ ոք վեճ բանա ո'չ խոսքով, ո'չ ալ գրչով, զուր է, անտեղի, անիմաստ է»:

Այսպիսով մեր եկեղեցու և ժողովրդի ծոցում ստեղծվեց մի նոր հուզում, որի արտահայտություններից մեկը հանդիսացավ Կ. Պոլսի տ. Ծնորհք պատրիարքի հրապարակած հոդվածաշարքը, ուր այնքան հստակ ու համոզիչ կերպով ցույց էր տրված անհեթեթությունը Անթիլիասի այս նոր արարքի: Սակայն Անթիլիասը շարունակեց մնալ անդդովելի:

Ուստի ստիպված եղանք մենք ևս «Էջմիածին» ամսագրի սույն թվակա-

նի հունվարի համարում լույս ընծայել «Հակաթոռի դիրքերում» խմբագրականը և առարկայական փաստերով ապացուցել «Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիո» տիտղոսի գործածությանն ապօրինությունը, որով Անթիլիասը ինքն իրեն դնում է հակաթոռի դիրքերում:

Մենք սպասում էինք, որ Անթիլիասը վերջապես կանսա մեր Մայր եկեղեցու խղճի ձայնին և կզգա ծանրությունն այն պատասխանատվության, որ իր վրա է վերցնում իր այս նոր արարքով: Ափսոս, սակայն, մենք կրկին սխալվել էինք մեր լավատեսության մեջ:

Ահա մեր աչքի առաջ է այժմ իր «Հերքում»-ը՝ լույս տեսած «Հասկ»-ի մարտ-ապրիլի համարում:

Ընթերցողը, որ ծանոթ է մեր «Հակաթոռի դիրքերում» խմբագրականի բովանդակությանը, կարդալով «Հասկ»-ի «Հերքում»-ը, անմիջապես պիտի նկատի, որ այն ամեն բան է, բացի հերքում լինելուց:

Արդարև, վերոհիշյալ մեր խմբագրականը համոզիչ փաստերով ցույց էր տալիս «Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիո» տիտղոսի ապօրեն գործածությունն ու այդ առնչությամբ մանրամասն ուսումնասիրության նյութ էր դարձնում հետևյալ հարցերը.

- ա. Սկզբնավորություն կիլիկյան Աթոռի.
- բ. Կիլիկյան Աթոռի օրինազանց կաթողիկոսները.
- գ. Պահել Սիսը Էջմիածնի համար.
- դ. Կիլիկյան Աթոռը Անթիլիասում.
- ե. Անթիլիասն այսօր.
- զ. Մեր օրերի հրամայականը:

Մեր խմբագրականը քննության էր առնում Մայր Աթոռի և Կիլիկյան Աթոռի փոխհարաբերությունների հարցը՝ կանոնական և պատմական տվյալների հիման վրա, առաջնորդված մեր եկեղեցու և ազգի գերագույն շահերից, հարգելով Կիլիկյան Աթոռի գոյության իմաստն ու նրա իրավասությանց սահմանները, և հաշտարար ոգով մի անգամ ևս հրավեր էր կարդում, որ Անթիլիասի Աթոռը հրաժարվի Մայր Աթոռից և Էջմիածնի դեմ իր ոտնձգություններից, հայ եկեղեցու միությունը խանգարելու իր փորձերից՝ հարգելով հայ եկեղեցու նվիրապետական Աթոռների իրավասությանց պատմականորեն նվիրականացած սահմանները:

«Հասկ»-ը իր «Հերքում»-ի մեջ չի անդրադառնում մեր քննարկած ու պարզաբանած որոշակի հարցերին, այլ խոսքով ասած՝ փաստորեն նա չի հերքում մեր հիմնական հաստատումները:

«Հասկ»-ի խմբագրականը, առաջին էջից իսկ, հարձակողական բնույթ է կրում և անհրաժեշտ կերպով անտեսում Մայր Աթոռի և Ամենայն Հայոց Հայրապետի հոգևոր ու ազգային մտահոգությունները՝ վերագրելով նրանց այնպիսի դիտավորություններ ու ձգտումներ, որոնք որևէ ձևով չեն դրսևորված հասկապես Խրիմյան Հայրիկի օրերից սկսած:

Անթիլիասը որևէ իրական ապացույց չի կարող բերել՝ հաստատելու համար իր «Հերքում»-ի մեջ առաջ քաշված անարդար վերագրումները, այսօր, Ամենայն Հայոց Հայրապետությանն ուղղված: Այնուհանդերձ «Հասկ»-ը, սուսանց խղճի խաթի, գրում է. «Նոր չէ Էջմիածնի այս դիրքորոշումը կիլիկյան Աթոռին հանդեպ: Նոր չեն Մայր Աթոռեն Կիլիկյան Աթոռին հասցեագրվող չրպարտությունները, դատապարտությունները, անեծքները», որոնց հիմնական նպատակը իբր թե եղած լինել «Կիլիկյան պատմական Աթոռին վերացումը որպես անկախ կաթողիկոսություն» և կամ նրա վրա Մայր Աթոռի գերիշխանությունը հաստատելու միտումը:

Կարդալով «Հասկ»-ի սույն խմբագրականը՝ խոր հիասթափություն ապրեցինք՝ մի անգամ ևս հաստատելով, որ Անթիլիասը դիտավորյալ կերպով շուտ է տալիս իրողությունները՝ ինքն իրեն հալածվողի տեղ դնելով, ինքն իրեն զոհ ներկայացնելով և Մայր Աթոռիս վերագրելով արարքներ, որոնք երբեք չեն գործվել, և կամ դիտավորություններ, որոնք երբեք գոյություն չեն ունեցել և չունեն։ Անթիլիասի խոսնակների այս «նարակությունը» մեզ հիշեցնում է ժողովրդական ծանոթ ասացվածքը գողի և տանտիրոջ մասին։

Հանրահայտ է, որ Մայր Աթոռը ցարդ չի կատարել ոչ մի ոտնձգություն, ոչ մի օրինազանցություն Անթիլիասի իշխանության կամ իրավասությանց դեմ։ Մինչդեռ Անթիլիասը, վերջին տասնութ տարիների ընթացքում, ոչ միայն լուր չի մնացել (ինչպես ուզում է հավատացնել «Հասկ»-ը), այլ բանիվ և գործով, ծրագրված և կազմակերպված ձևով՝

ա. Հափշտակել է ս. Էջմիածնի իրավասության ենթակա Պարսկաստանի, Հունաստանի և Միացյալ Նահանգների մի մասի թեմերը, ինչպես նաև Կարակասի եկեղեցին։

բ. Նույնը փորձել է հարավային Ֆրանսիայում 1967-ից 1970 թվականներին, և նման փորձեր շարունակել է կատարել այլ թեմերից և համայնքներից ներս։

գ. Համաձայն իր կանոնադրության 33-րդ հոդվածի, նույնիսկ օրինակազանցել է «նաև այլ թեմեր» իր իշխանությանը ենթարկելու իր ձգտումը։

դ. 1964 թվականից սկսած հրապարակ է հանել Ամենայն Հայոց Հայրապետության Մայր Աթոռի և Անթիլիասի կիսկյան Աթոռի հավասարազորության նորելու մի տեսություն։

ե. Մերժել է եկեղեցիների միջազգային շարժման մեջ Հայաստանյայց եկեղեցին մեկ պատվիրակությամբ ներկայացնելու ուղիղ սկզբունքը (իր էլ մասնակցությամբ անշուշտ)։

զ. Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի կողմից կարգազուրկ արված ուխտադրուժ մի քահանայի քահանայագործելու արտոնություն է տվել իր թեմերում։

է. Եվ, վերջապես, սկսել է օգտագործել «Ամենայն Հայոց կաթողիկոս» տիտղոսը ու նաև՝

ը. Կոնդակ ուղղել ոչ թե իր միաբանությանն ու իր Աթոռի թեմերին, ինչ որ իր իրավունքն է անշուշտ, այլ մեր եկեղեցու բոլոր նվիրապետական Աթոռներին, մեր ամբողջ եկեղեցուն ու ժողովրդին։

Այս բոլոր ծանրակշիռ արարքների դեմ Մայր Աթոռի միակ հակազդեցությունը եղել է ցավ հայտնել կամ բողոքել և կամ դիմել ինքնապաշտպանության։ Միթե այս տարրական իրավունքն էլ պիտի զլացվեր ս. Էջմիածնին։ Այս բոլորից հետո Անթիլիասը ինչպե՞ս է կարողանում առանց քաշվելու տղմել հրապարակը, թե ս. Էջմիածնին է իրեն հալածողը։

Բացի ս. Էջմիածնի դեմ կատարված վերոհիշյալ հանրահայտ արարքներից, ինչո՞ւ չհիշել այստեղ 1959 թվականին Անթիլիասի տպարանից լույս ընծայված՝ «Crisis in the Armenian Church» խորագիրը կրող անգլերեն լեզվով ծավալուն հատորը, որը ահավոր զրպարտությունների մի հավաքածու է ընդդեմ Մայր Աթոռի ս. Էջմիածնի, ընդդեմ Ամենայն Հայոց Հայրապետների Կնոթ 2-ի և Վազգեն Ա-ի ու ընդդեմ Մայր Աթոռին հավատարիմ սփյուռքահայ եկեղեցական դեմքերի և ազգային հաստատությունների։ Այդ տխրահրույս գիրքը անթիլիասական ձեռքերով Միացյալ Նահանգներում բաժանվեց միմիայն օտարազգի եկեղեցականներին և պետական անձնավորություններին, 1960 թվականին, Տ. Տ. Վազգեն կաթողիկոսի Ամերիկա կատարած ուղեւորության նախօրյակին։

«Հասկ»-ի նոր խմբագրականը փոխանակ լրջորեն անդրադառնալու մեր հողավածում արծարծված որոշակի հարցերին և մատնանշված իրողություններին, մատի փաթաթան է դարձնում մեր կողմից կատարված մի մեջբերում Բաբգեն կաթողիկոսի աշխատությունից՝ մեղադրելով մեզ մատենագրական վկայությունների օգտագործման գեղծարարության մեջ: Մենք ստուգեցինք մեր խմբագրականի վերոհիշյալ մեջբերումը և այնտեղ չգտանք «Հասկ»-ի մեղադրանքն արդարացնող անճշտություն կամ մեջբերված հատվածի միտքը աղավաղող պարագա:

Իր «Պատմություն կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ» գրքում (էջ 17) Բաբգեն կաթողիկոս Կյուլեսերյանը բառ առ բառ գրում է. «Կիլիկիո կաթողիկոսական Աթոռին կանոնականությունը պաշտպանելու համար միշտ պատմական սխալ բացատրություններ և փաստեր առաջ քշված են՝ անկախ թե՛ նույն ինքն Կիլիկիո հին և նոր կաթողիկոսներու կողմեն և թե՛ Կիլիկիո Աթոռը պաշտպանելու գողներու կողմեն, ընդդեմ ասորի հակառակող Էջմիածնի կաթողիկոսներուն և ընդդեմ նաև անոնց ջատագովներուն, որոնց ջատագովությունը հիմնված էր ոչ միայն պատմական փաստերու սխալ հասկացողության ու մեկնության վրա, այլ մանավանդ տգիտության և անճանական կիրքերու վրա»:

Մեր խմբագրականում մեջբերել էինք Բաբգեն կաթողիկոսի վերոհիշյալ պարբերության առաջին մասը միայն, որ անշուշտ ինքն իր մեջ քերականորեն և տրամաբանորեն ավարտուն ու ամբողջական մի միտք է արտահայտում Կիլիկյան Աթոռի հաստատման կանոնականության վերաբերյալ, ինչ որ մեր նպատակն էր եղել շեշտել: Հետևաբար մեր կատարած մեջբերումը ոչ ընդհանուր չի աղավաղել Բաբգեն կաթողիկոսի հիմնական միտքը: Հեղինակի վերոհիշյալ պարբերության երկրորդ մասը լրացուցիչ մի միտք է (ընդունելի կամ ոչ), որի հապավումը չի աղճատում և չի իմաստավորում առաջին մասի հիմնական գաղափարը:

Եթե «քանասիրական անպարարության» պարագա կա, մեր կարծիքով, դա վերաբերում է հենց իրեն՝ «Հասկ»-ի խմբագրությանը, որ Բաբգեն կաթողիկոսից վերցված նույն պարբերության մեջ, անշուշտ դիտավորյալ կերպով, կատարել է մի «փոքր» հավելում, որը ըստ էության, ամբողջովին փոխել է Բաբգեն կաթողիկոսի հիմնական միտքը: «Հասկ»-ի խմբագրությունը թող բարեհաճի վերստին կարդալ Բաբգեն կաթողիկոսի «Պատմություն կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ» գրքի 17-րդ էջը և այն համեմատել իր խմբագրականում մեջբերվածի հետ (էջ 88). «Էջմիածնի ու Կիլիկիոյ կաթողիկոսական Աթոռին կանոնականությունը...» և այլն:

«Հասկ»-ի «ուղղամիտ» խմբագրությունը որտեղի՞ց է հանել «Էջմիածնի» բառը և այն կցել Բաբգեն կաթողիկոսի խոսքի սկզբին: Այստեղ տեղին չէ՞ արդյոք «Հասկ»-ի կողմից «Էջմիածին» ամսագրին հասցեագրված խոսքերը վերադարձնել իր բուն տիրոջը՝ «Զո՛ւլ կխաբեն [«Հասկ»]-ի գիտնական բանասերները: Այս մտավորական կեցվածք չէ, [Անթիլիասին] վայել կեցվածք չէ, ամո՛թ է»:

Նույնն է պարագան նաև մեր մյուս մեջբերման, որը նույնպես քաղված է Բաբգեն կաթողիկոսի հիշյալ աշխատությունից: Բաբգեն կաթողիկոսը, խոսելով Կիլիկիո Աթոռի կողմից Էջմիածնի թեմերի համար եպիսկոպոսներ ձեռնադրելու անօրինականության մասին, գրում է. «[Էջմիածին կապիթան թե Սիսի կաթողիկոսները իրավասու չեն. իսկ անոնք, ընդհակառակը, տարբեր կերպով կըմբռնեն կացությունը հիմնվելով 1441-են հառաջ տիրող ավանդության վրա]: Եվ այս կետին մեջ կիլիկեցիք իրավունք չունենին, որովհետև իրաց վիճակը փոխված էր բոլորովին: Էջմիածին Մայր Աթոռ ճանչցված էր,

և ան իրավունք ունեւ պահանջել Կիլիկիո Աթոռէն, որ իր սահմաններէն անդին չանցնի [ձեռնադրության խնդրին մէջ]:»:

Ժիշտ է, որ այս պարբերության մէջ որոշ հապալում արել ենք (փակագծի մէջ առնված բառերը), սակայն հիմնականն ու կարևորն այն է, որ դրա հետևանքով ոչնչով չէր փոփոխվել Բաբգեն կաթողիկոսի վկայությունը Կիլիկյան որոշ օրինազանց կաթողիկոսների՝ Էջմիածնի թեմերի համար եպիսկոպոսներ ձեռնադրելու միտումների վերաբերյալ, միտում, որը խոսում է Կիլիկիո օրինազանց կաթողիկոսների՝ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի իրաւաստյուններ ունենալու հավակնության մասին: Որով, այս դեպքում ևս անհրաժեշտակ է «Հասկ»-ի խմբագրության հարուցած առարկությունը և անտեղի՝ հարձակումը, որովհետև այդ հապալումով մենք ոչ մի հետին միտք չէինք կարող հետապնդած լինել հոգուտ մեր ասածի: Հապալումով կամ առանց հապալումի՝ Բաբգեն կաթողիկոսի դատողությունը մնում է նույնը: Նման դեպքերում որոշ հապալումներ անել բանասիրության մէջ ընդունված կարգ է:

Պատմական փաստերը ցնցափոխելու մի ապացույց է նաև այն, որ «Հասկ»-ը իր «Հերքումի» մէջ (էջ 90) Տ. Տ. Վազգեն կաթողիկոսին վերագրում է մի արտահայտություն, որը չի համապատասխանում ճշմարտության:

«Մոռցա՞վ էջմիածնի Գահակալը, Երուսաղեմի ողջագործումի վերջին ընթերիքին ընթացքին, ի ներկայության շուրջ քսան սեղանակիցներու, իր կատարած իրատես հայտարարությունը թե՛ «Այսուհետև՝ ուր որ էջմիածինը չի կրնար հասնիլ, Անթիլիասը պարտի հասնիլ»:

Հանրահայտ է, որ վերոհիշյալ արտահայտությունը (ի դեպ ոչ լրիվ մեջբերված) պատկանում է ոչ թե Վազգեն կաթողիկոսին, այլ Խորեն կաթողիկոսին, որը սույն խոսքն արտասանել է 1963 թվականի հոկտեմբերի 26-ին, ողջագործման օրը, Երուսաղեմի հայոց պատրիարքարանի դահլիճում: Իր ժամանակին «Ազդակ»-ի թղթակիցն է, որ, գուցե թյուրիմացաբար, այդ արտահայտությունը վերագրել էր Վազգեն կաթողիկոսին, իսկ Նրա մեկ այլ արտահայտությունն էլ՝ Խորեն կաթողիկոսին:

Օգտագործում ենք այս առիթը՝ կատարելու համար նաև այդ ճշտումը, որովհետև որոշ թերթեր մինչև օրս էլ (ինչպես, օրինակ՝ «Հայրենիք» օրաթերթը իր 1973 թ. հոկտեմբերի 26-ի համարի «Տառը տարի առաջ էր...» հոդվածում) շարունակում են Վազգեն կաթողիկոսի հետևյալ արտահայտությունը (արտասանված նույն օրը, այսինքն ողջագործման պահին, Երուսաղեմի պատրիարքարանի դահլիճում) վերագրել Խորեն կաթողիկոսին. «Գիտենք, շատեր հարց կուտան թե ո՞վ շահեցավ և ո՞վ կորսնցուց, Էջմիածին թե Անթիլիաս: Չենք գիտեր թե ո՞վ շահեցավ և ո՞վ կորսնցուց, բայց ստուգապես գիտենք, թե շահողը եկեղեցին եղավ և մեր ժողովուրդը: Եվ եթե իրավ է այդ, ուրեմն շահեցան թե՛ Էջմիածինը և թե՛ Անթիլիասը միասնաբար և հավասարապես»:

Փակագծի մէջ ասենք, որ այս խոսքերը, իբրև արտահայտման ձև, հատուկ են Վազգեն կաթողիկոսի ոճին, իսկ մյուս կողմից՝ ողջագործման օրերին, տվյալ կացության մէջ, միայն Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը կարող էր արտահայտվել նման մտահոգություններով:

Վազգեն կաթողիկոսի և Խորեն կաթողիկոսի վերոհիշյալ արտահայտությունները ուղիղ և ճշգրիտ կերպով արձանագրված են «Էջմիածին» ամսագրի 1964 թվականի փետրվար-մարտ համարում, էջ 70 և էջ 71:

Ուրեմն Երուսաղեմում 1963 թ. հոկտեմբերի 26-ին, հայոց պատրիարքարանի դահլիճում, առաջինը խոսք առնելով, Վազգեն կաթողիկոսն իր արտասանած ճառում ասել է. «Գիտենք, շատեր հարց կուտան այս օրերում թե ո՞վ

շահեցալ և ո՞վ կորսնցուց, Էջմիածի՞ն թե Անթիլիաս: Չենք գիտեր թե ո՞վ ի՞նչ շահեցալ և ո՞վ ի՞նչ կորսնցուց, բայց ստուգապես գիտենք, թե շահողը եկեղեցին եղալ և մեր ժողովուրդը: Իսկ եթե իրալ է այդ, ուրեմն շահեցան թե՛ Էջմիածինը և թե՛ Անթիլիասը, միասնաբար և հավասարապես»:

Իսկ Խորեն կաթողիկոսը իր պատասխան ճառում, ի միջի այլոց, բուսացիորեն ասել է հետևյալ խոսքերը.

«Հոն, ուր չէ կրցած ս. Էջմիածինը հասնիլ, կիլիկյան Աթոռն է հասած և ուր որ կիլիկյան Աթոռը չէ կրցած հասնիլ, ս. Էջմիածինն է հասած, և այսպես փոխադարձ հասկացողությամբ և խաղաղության ու սիրո մթնոլորտի մեջ, կրցած են պահել և պահպանել մեր ժողովուրդը»:

Ասենք սակայն նաև, որ Խորեն կաթողիկոսի վերոհիշյալ մտածումը իրոք կյանքի կոչված կլիներ և, մեր կարծիքով, Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի համար էլ ցանկալի կդառնար, եթե Անթիլիասը հարգած լիներ ողջագործումի ոգին և այդ առիթով իր տված խոստումները:

Մեր խոսքը վերջացնելուց առաջ անհրաժեշտ ենք համարում այստեղ արձանագրել նաև «Հասկ»-ի խմբագրականում տեղ գտած մի շարք արտահայտություններ, որոնցով խմբագրությունը, նույն տխուր մտայնությամբ, 1441 թվականի Էջմիածնի եկեղեցական ժողովի մասին անում է հետևյալ անպատասխանատու որակումները. «Խումբ մը կիրքն և փառամոլությունն ստաջնորդված եկեղեցականներ», «արևելյան վարդապետներու փառամոլություն», «Էջմիածնի կողմն հապճեպ կերպով կատարված մեծակյացի մը ընտրություն» և այլն: Իսկ ի վերա այս ամենայնի, «Հասկ»-ը իջնում է այն աստիճանին, որ 1441 թվականին Էջմիածնում կատարված կաթողիկոսական համագգային ընտրությունը կոչում է «հակաթոռություն, ընդդեմ Սիսի մեջ կայք հաստատած Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության»:

Զգիտենք, պետք է ծիծաղել, թե՞ ողբալ նման ողորմելի մտայնության վրա: «Հասկ»-ի խմբագրությունը գոնե տեղյակ լիներ քաջահմուտ պատմագետ Բաբգեն կաթողիկոսի վկայությանը, որը 1441 թվականին Էջմիածնում գումարված ժողովը որակում է «Էջմիածնի մեծահանդես ժողով», ուր միաձայն որոշումով «Լուսավորչին Աթոռը իր ավանդական-պատմական տեղվուն վրա կվերահաստատվեր իր տասնդարյան տեղափոխություններեն ետքը» («Պատմություն կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ», էջ 1140):

Նման քաղմաթիվ հեղինակավոր արտահայտություններ կարող էինք վկայակոչել, սակայն այստեղ կանգ ենք առնում մեր խոսքը վերջացնելով 17-րդ դարի մեծ հայրենասեր պատմիչ Առաքել Դավրիժեցու ծանոթ պատգամ-հաստատումով.

«Ի վերայ Աջոյն և սուրբ Էջմիածնի ամենայն ազգն հայոց կապեալ կայ»:

Այս է վեմը, որի վրա հաստատված է Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցին իր ողջ նվիրապետական կառույցով, ներառյալ Կիլիկյան Աթոռը: Այս է նաև համագգային հարազատ զգացումը մեր ողջ հավատացյալ ժողովրդի, ի Հայաստան և ի սփյուռս աշխարհի: Իսկ եթե «Հասկ»-ը անպայման հերքել է ուզում այս գերագույն ճշմարտությունը, դրանով իսկ նա մի անգամ ևս հաստատած կլինի Անթիլիասի հակաթոռի դիրքը:

Մայր Աթոռ ս. Էջմիածինը լավատես ու հանդարտ սրտով կսպասի այն օրվան, երբ Անթիլիասում հաստատված Կիլիկյան Աթոռը կվերացնի իր վրայից հակաթոռի սգո քողը:

«ԷԶՄԻԱԾԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ